

„ЛИТЕРАТУРНА КРИТИКА И ЛИТЕРАТУРЕН ПРОЦЕС“ от ГЕОРГИ ДИМОВ, С., БП, 1979

След такива сериозни изследвания като „Българската литературна критика през Възраждането“, „Из историята на българската литературна критика“ и др. новата книга на проф. Георги Димов „Литературна критика и литературен процес“ потвърждава — и продължава — трайните интереси на нейния автор към тази малко или спорадично засягана в литературната ни наука страна от националното литературно развитие — критиката.

Проф. Димов е разгледал проблема за мястото, ролята и значението на литературната критика като практика и теория в двудеинната диалектика на националния литературен процес от Освобождението до наши дни. Неговата задача е била да осветли онези възлови моменти от развитието на литературната критика през посочения период, които са показателни за своеобразното присъствие на този литературен жанр като тенденция и фактор в литературния живот на страната; да покаже конкретно-исторически и от съвременни марксистко-ленински позиции как се е формирало взаимно обусловеното влияние на критиката върху художествената страна на литературния процес и обратно. Разбира се, това е една мащабна и трудна задача, която изисква не само детайлно познание върху фактологията, но и умение за дистанциране и пресяване на главното от второстепенното, на значителното от ефемерното.

Като разглежда развоя на критическото мислене и проявите му от Освобождението до съвременността, авторът в същност проследява генезиса и сложния процес на детерминиране на българската литературна критика, нейната исторически формирана се способност да бъде действена страна в литературния процес. Шестте статии, различни по обхват и съдържание, с повече или по-малко подчертан студиен характер, са обединени от идеята за своеобразното развитие на онова възрожденско ядро от народнодемократичен и граждански заряд, преминало през различни фази и перипетии, което характеризира и съвременната ни критика, поела най-добрите традиции на миналото и осъзнала необходимостта да обогатява своите функции на съдник, ценител и истински естетически посредник

между художественото творчество и читателите.

В първата статия „Литературната критика на Иван Вазов“ проф. Г. Димов доказва нагледно необходимостта да се огледа творчеството на народния поет от тази почти непрочувана и недооценена страна, каквато представлява критико-публицистичната му дейност. „Възторжен певец и проникновен тълкувател на две епохи — пише авторът, — Вазов се утвърждава и като органическо съединително звено между тях в областта на литературната критика. Приемник на онова, което бе завоювано от възрожденската теоретико-критическа мисъл, той продължава и разширява тази здрава материалистическа линия, определяща насоката и на съвременната ни литературна критика.“

Като проследява жанровото многообразие в критическите прояви на народния поет — от собствените предговори към първите му стихосбирки, статие, рецензии (посветени не само на книжовната продукция на епохата, а свързани с цялостния културен живот на младата държава) и литературните полемки, авторът стига до редица изводи и заключения не само за исторически необходимия, но и за ценностния характер на Вазовото критическо перо. Вазовите народнодемократични принципи и демократизъм, неговото дълбоко убеждение, че „чрез миналото трябва да се служи на настоящето“, критическата гъвкавост, съобразена с изискванията на времето и спонтанността на реакциите са действително всеобщи и определящи и за съвременните изисквания към литературната критика.

Проф. Димов засяга и такива страни от критическата дейност на Иван Вазов като отношението на поета към личността и творчеството на Ботев или към първите прояви на социалистическата литература у нас; и ги разглежда не само като проблем с конкретно-историческо значение, а и като пример за преобладаващите идейно-естетически тенденции на епохата, където миросгледните основания, на които се наблюдава обикновено, са вторични и относително обусловени от по-всеобщи причини и фактори. Неговият исторически поглед към развитието на след-освобожденската критика проличава още в първата част на изследването, в която се разглежда литературнокритическата дейност на Вазов през 80-те години, когато тя е отзвук от обществената ангажираност на поета и

изискванията на историческия момент, а литературната критика като цяло не е диференцирана, тъй като все още критическата преценка на естетически ценности може да се открие преди всичко в проявите на самите писатели.

В следващите две статии „Захари Стоянов като литературен критик“ и „Д-р Кръстев — Иван Вазов“ проф. Димов разглежда диалектически степенувано и във времето, и като проблематика литературните полемики, свързани отново с името на поета, като отрежда заслужено място на делото на Вазовите равностойни „противници“ — Захари Стоянов и д-р Кръстев. И в двете статии с компетентност и прозорливост се отбелязва възникващата проблематика, която същевременно се подчертава необходимостта от разгръщане и осветляване на въпросите, които стоят зад фактите и документите. Авторът разглежда формирането на литературно-естетическите възгледи на Захари Стоянов като пряк приемник на революционните традиции, свързани с имената на Ботев и Каравелов, от една страна, и, от друга — като своеобразие на личността и влиянието на средата — обществено-социалната и политическа атмосфера на следосвобожденската епоха. Той посочва, че негативното отношение на Захари Стоянов към Иван Вазов се корени във враждебните политически страсти на времето, които преминават от обществена на лична основа, стигащи до верния извод, че има разлика във формирането и същността на реалистичните демократични позиции на двамата автори, поради което Захари Стоянов „не смямва да пристъпи диференцирано“ към творчеството на Вазов.

Като разглежда тяхната полемика от марксовски позиции, без да оправдава тона и нападките на автора на „Записките...“ към народния поет, проф. Димов посочва и моменти, в които те са били основателни и говорят за високите естетически критерии на Захари Стоянов в областта на литературата. „Неговите теоретико-критически и естетически концепции до средата на 80-те години се родят с най-прогресивното в тази област — заключава авторът. — И тогава, когато в конкретните си преценки за отделни произведения и писатели греша, плашайки дан на партийнополитически страсти, в изходните си позиции Захари Стоянов е на прав път.“ Засегнат е и въпросът за отстъпването на Захари Стоянов от възрожденските позиции — проблем, който според автора няма да бъде разрешен, докато усилията на литературния историк не бъдат подкрепени и от социолога, и от психолога. Безспорен е позитивният смисъл на такъв комплексен подход при явления, чиято диалектика е по-сложна и надхвърля границите на частнонаучната компетенция, както е случаят с писателя и общественика Захари Стоянов и мястото му в неговата бурна преходна епоха от национално ни културно развитие.

В статията „Д-р Кръстев — Иван Вазов“ са разкрити динамиката и проблемният характер на спора между д-р Кръстев и Иван Вазов. Проследен е обемист фактически материал — от кореспонденцията между двамата до публикации и полемиките в литературния печат. Проф. Димов е отделил значително място на първия етап от отношенията между д-р Кръстев и Иван Вазов и това има своето оправдание в усилието да се преодолее инерцията в тяхното традиционно възприемане откъм враждата, произтичаща от идейно-естетическата поляризация помежду им. Факт, който обединява не само възприемането на литературната полемика като процес, но и предполага схематичното отношение и недооценяване делото на д-р Кръстев като литературен критик. Авторът поставя проблема в единството на противоположностите му, имащо своите основания във времето; проследява нейното развитие в конкретните прояви на писателя и литературния критик, като доказва, че сега, когато литературната наука е решила до голяма степен въпроса за ценността на Вазовото творчество, тя все още е дължник към делото на д-р Кръстев. Той подчертава, че отношенията между двамата подлежат на разкриване от нова гледна точка, което безспорно би дало материал за една по-пълна и точна ценностна характеристика на творчеството на д-р Кръстев.

Със своето място в структурата на цялостното изследване статията „Д-р Кръстев — Иван Вазов“ разкрива и момента на диференциране на литературнокритическия и теоретическия мислене от художественото и представлява естествен преход към следващите части, където полемиката вече не е на нивото писател-критик, а писателят става обект на литературнокритически и теоретически дискусии.

В статията „Алеко Константинов и българската литературна критика“ се разглежда една дискусия, възникнала заедно с творчеството на писателя по повод знаменития образ на Бай Ганьо и продължила десетилетия след това до наши дни. И тук авторът е ръководен от мисълта, че „съвременната ни литературно-историческа наука и критика не би могла да се възмогне до явна идейно-естетическа интерпретация на националното наследство, ако не посочи предпоставките на тези спорове, ако не обоснове несъстоятелността на идеалистично-формалистичните концепции и оценки, ако не подхване и развие верните догадки и прозрения на дейците от миналото“.

Проф. Димов пристъпва диалектически към проблема за конфронтацията на естетско-формалистичните, психологичните и марксистко-естетическите мнения върху образа на Бай Ганьо. Аргументирано и убедително той утвърждава марксистския естетически подход като реализация и възможност за най-богато осмисляне на явлението, но и непрекъснато сочи рационалните и позитивни

моменти в противоположните мнения, както и онези слабости и увлечения на критиците-марксисти, които са им попречили да разкрият в достатъчна степен обществената значимост на Алеко Константинов и ценностния характер на неговото творчество.

В най-обемната част на изследването „Българската марксистическа теоретико-критическа мисъл и проблемите на социалистическата литература между двете световни войни“ проф. Димов се е насочил към един особено динамичен и интензивен период, когато Октомврийската революция, създаването и утвърждаването на първата в света социалистическа държава предизвикват формирането на ново действено социалистическо съзнание. Неговата поява и развитие рефлектират естествено и закономерно и в художественото мислене като сложен диалектически процес, като непрекъсната динамична борба за „естетическо тържество“ на новото социалистическо-реалистично направление.

Тук авторът е подложил на анализ и оценка големия дял на българската марксистическа литературна теория и критика като интензивна, действена и направляваща страна в художествения процес. Той е проследил сложните пътища в естетическото осмисляне на новото чрез сравнително изследване на художествените и теоретико-естетическите процеси в България и Съветския съюз с цел да докаже историческата обусловеност на явленията, убеден, че върху тази широка основа ще изпъкне националната специфика на явленията.

Централно място в тази част на изследването заемат процесите през 20-те и 30-те години. В периода до разгрома на Септемврийското въстание от 1923 са поставени въпроси като влиянието на Плеханов върху литературнотеоретичните възгледи на Георги Бакалов, литературната политика на сп. „Ново време“ и догматизма на Иван Генчев, първите прояви на Тодор Павлов като литературен теоретик-марксист, преводите на съветската художествена, литературнотеоретическа и философска книжнина и нейното въздействие у нас, поезията на Смирненски — повод за критически полемики и проверка на позициите, характера на борбите на идеологическия фронт с появата на сп. „Златорог“ и т. н.

С научна добросъвестност и компетентност, с богата фактологическа подплата авторът навлиза в развитието на набелзаните и непрекъснато възникващите в условията на усложняващата се и нестабилна социално-политическа действителност през периода между двете световни войни нови проблеми. Не е отминато нито едно по-крупно явление на социалистическата литература, нито един факт, показателен в някакво отношение за развитието ѝ; навсякъде са потърсени техните литературнокритически и теоретически оценки, като е направена и съвременна преоценка на съответните естетически критерии. Фак-

тите и явленията са вътрешноорганизиран в структурата на сравнителното изследване, като са подчинени освен на общоприетата периодизация на обективно-историческите принципи в научния подход и на умението на автора, преодолявайки емпирията, да обхване причинната обусловеност в диалектиката на процесите. В светлината на сравнителния анализ някои от фактите придобиват особена историческа и естетическа значимост, като например въпросите за пролеткултовските увлечения, за приноса на Тодор Павлов в развитието на марксистката философско-естетическа мисъл и др.

Последната заключителна статия „Литературна критика и съвременен литературен процес“ има характер на обобщение, препоръка и прогнозиране на процесите в съвременната критика. Проф. Димов подчертава значителното място и роля на критиката на съвременния литературен процес, нейните богати традиции и национална специфика. Той посочва, че съвременната критика трябва не само да следи, преценява и преоткрива художествената страна на литературния процес, но и да се стреми към самопознание и „самокритика“, защото една такава постоянна преценка на извършеното и предстоящото е полезна и необходима както за самата критика, така и за литературния процес като цяло, като непрекъснато развиваща и обогатяваща се система.

Новото изследване на проф. Димов респектира с богатата компетентност и ерудираност по проблемите на литературната критика в историческия ѝ развой. Без да е изцяло сравнително-исторически, методът на сравнението присъствува както непосредствено (в посочената част), така и опосредствено в останалата част от изследването, където навсякъде се долавя, че познанието върху литературния материал излиза от рамките на националния литературен контекст.

Приносният характер на книгата „Литературна критика и литературен процес“ е закономерен резултат от дългогодишната изследователска работа на нейния автор.

Надежда Александрова

„ПОДВИЖНИЯТ ЧОВЕК“, изд. „Народна младеж“, 1978; „ВРЕМЕ И ХУДОЖЕСТВЕНО ЕДИНСТВО“, БП, 1978, от ЕНЧО МУТАФОВ

Около тези книги се вдигна странен шум. Говореше се, че Енчо Мутафов пренесъл механично текстове от една книга в другата. Дори в един провинциален вестник се появиха цитати, които „изобличаваха“ автора, позволил си да издаде два пъти една и съща книга под различни заглавия. За всеки, който познава критика и теоретика Енчо Мутафов, тези твърдения изглеждат необясними — та той има публикувани статии не за две, а за поне